

JINOIY JAVOBGARLIK YOSHIGA YETMAGAN SHAXSLAR TOMONIDAN JINOYAT SODIR ETILISHINI OLDINI OLISHNINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Kapitan Otaqulova Shaxnoz Baxtiyor qizi
Jizzax shahar IIB JXX HPB inspektor-psixologi

Annotatsiya: Bugungi kunda hayotning siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalarida yuz berayotgan salbiy jarayonlar, tub o'zgarishlar fan va amaliyot oldiga voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha yetarli chora-tadbirlar ishlab chiqishni ustuvor vazifa qilib qo'ydi. Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar o'rtasida deviant va huquqbuzarlik xulq-atvorining keng tarqalishini oldini olish tizimiga ehtiyoj ortib bormoqda. Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim va maktab, oliy ta'lim muassasalarida barvaqt profilaktika chora-tadbirlarini takomillashtirish, umumta'lim muassasalari o'quvchilari o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishga jamoat, idoraviy va boshqa tashkilotlar, diniy birlashmalarni keng jalb etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy mikromuhitdagi o'zgarishlarni, jinoyat huquqiy statistikasini o'rganish, jamiyatdagi inqirozli hodisalarning davom etishi umum ta'lim muassasalarida o'quvchilarning jinoiy faolligining yanada oshishini taxmin qilish imkonini beradi. Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar o'rtasida jinoiy yo'nalishlarning tobora ko'payib borayotgani voyaga yetmaganlar va o'smirlar orasida huquqbuzarlik va jinoyatlarning turlicha ko'rinishlarini kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Kalit so'zlar: Voyaga yetmaganlar, oldini olish, jinoyat uchun javobgarlik, ichki ishlar organlari, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar, jalb qilishi.

Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar o'rtasida sodir bo'layotgan jinoyatlar bugungi kunda jamiyatni keskin tashvishga solmoqda. O'smirlar jinoyati dinamikasining noqulay tendentsiyalari kuchayib bormoqda: Uning yosharishi va feminizatsiyasi, guruh xarakterining kuchayishi, o'smirlar o'rtasida giyohvandlar va taksikomanlar sonining ko'payishi, yanada gullab-yashnagan toifalarni aniqlash imkonini beradi. Maktab muhitidagi voyaga yetmaganlar o'rtasidagi ichki intim zona ham jinoyat zonasiga aylanib bormoqda. Uzoq vaqt davomida rasmiy statistika va turli xildagi tadqiqotlar respublikamizning umumiy ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida jinoyatchilikning jadal o'sish tendentsiyasini qayd etib kelmoqda.

Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etilayotgan ko'pgina jinoyatlarning situatsion xususiyati ularning jinoyat sodir etishda tig'li qurol va o'qotar qurollardan foydalanishning keng tarqalganligini istisno

etmaydi. Olimlarning tadqiqot materiallariga ko'ra⁴⁰, yaqinda o'smirlar kamdan-kam hollarda tengdoshlarning avtonom guruhlarida harakat qilishadi, lekin, qoida tariqasida, uyushgan, professional jinoyatchilar tomonidan nazorat qilinadi, boshqariladi. Ekstremistik kuchlar tomonidan qo'zg'atilgan ommaviy tartibsizliklarda, jinoiy tijorat tuzilmalariga turli "xizmat" ko'rsatishda yoshlar guruhleri a'zolari, jumladan, talabalarning, maktab o'quvchilarning jangari sifatida ishtirok etishi faktleri aniqlandi. Voyaga yetmagan shaxsni jinoiy faoliyatga jalb qilish jarayonida jinoyat sodir etish fakti bilan bir qatorda uning ruhiyatiga, mo'rt intellektiga qaratilgan tuyg'ular ham muhim bo'lib, ularning normal shakllanishi va rivojlanishini buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu munosabat bilan umumta'lim muassasalari o'quvchilari o'rtasida sodir bo'ladigan jinoyatlarning qurbonlarining o'ziga xos xususiyatlari va sodir etilishiga sabab bo'layotgan shaxslarning xususiyatlariga e'tibor qaratish zarur.

Umumta'lim muassasalarida jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar o'rtasidagi jinoyatchilik muammosi ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimidagi umumiy inqiroz tufayli yanada og'irlashmoqda. Ta'lim, madaniy-ma'rifiy muassasalar, aholini ijtimoiy muhofaza qilish muassasalari, ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish sezilarli darajada kamaydi. Ta'limdan tashqarida qolgan maktab yoshidagi odamlarning muammosi keskinlashmoqda. Ta'lim tizimida ta'limning roli ortib borayotganiga qaramay, ko'p hollarda ta'lim muassasalari hali ham "qiyin" o'quvchi va yoshlardan xalos bo'lishga harakat qilmoqdalar. Buning natijasi o'laroq ta'lim muassasasi ma'muriyati boshqa davlat tashkilotlari bilan hamkorlikda bunday toifadagi voyaga yetmaganlar bilan ishlab, ularning xulq atvorini yaxshilash o'rniga uning hujjatlarini olib boshqa maktabga o'qish uchun yubormoqda. Aslida esa ularning fikricha bu voyaga yetmaganlar maktabning ijtimoiy o'rniga salbiy ta'sir etishidan qo'rqadi.

Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslarning maktab va ijtimoiy moslashuvi, ta'lim olishi, bo'sh vaqtini o'tkazishi va bandligini ta'minlash muammolarining hal etilmaganligi umumta'lim muassasalarida o'quvchilarning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Oila rolining zaiflashishi, ijtimoiy-pedagogik sharoitlarning yomonlashishi va buning natijasida ta'lim muassasalaridagi salbiy psixologik muhit ijtimoiy qadriyatlarining sezilarli darajada yo'qolishiga, bilimga va ijodiy samarali mehnatga qiziqishning keskin pasayishiga olib keladi. Ta'lim, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, madaniy, oilaviy va boshqa sohalarda qator salbiy tendentsiyalarning kuchayishi munosabati bilan hozirgi bosqichda

⁴⁰ Jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga etmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar (qilmishlar): jinoiy-huquqiy va kriminalistik jihatlar. Rossiya Federatsiyasi Oliy attestatsiya komissiyasida dissertatsiya avtoreferati 12.00.08, yuridik fanlar nomzodi Leonov, Roman Anatolievich

umumta'lim muassasalari o'quvchilari o'rtasidagi jinoyatchilik muammosi yanada keskin va dolzarb bo'lib qoldi. Ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarning salbiy oqibatlari va u bilan bog'liq holda aholining muhim qismining ma'naviy va ma'naviy qadriyatlaridagi o'zgarishlar yosh avlodga eng katta ta'sir ko'rsatdi. Oilaviy nosozliklar, ijtimoiy yetimlikning kuchayishi, bolalarning uysiz qolishi, ularning jinoyatlarga qo'l urishi va boshqa g'ayriijtimoiy harakatlar ta'lim muassasalaridagi noxush tendensiyalarga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, shuni hisobga olish kerakki, jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar jinoyati bilan bog'liq ishlarning holati, uning o'zgarishi jarayonlari va mavjud tendentsiyalar ko'p jihatdan yaqin kelajakda respublikamizdagi jinoyatchilik holatini belgilaydi. Tadqiqotchilarning qayd etishicha, jinoyat qanchalik xavfli bo'lsa, avval jinoyat sodir etgan shaxs tomonidan shunchalik tez-tez sodir bo'ladi. Shu sababli, voyaga yetmaganlar o'rtasida qonuniy xulq-atvorni shakllantirish institutlari va yangi sharoitlarga mos keladigan huquqbuzarliklarning oldini olish sub'ektlarini yaratish zarurati paydo bo'ldi. Bunda umumta'lim tizimi alohida ahamiyat kasb etadi.

Islahotlar davrida Rossiyada maktab muhitidagi g'ayriijtimoiy ko'rinishlarning ko'lami va salbiy ijtimoiy oqibatlari zudlik bilan jamiyat uchun ushbu o'ta salbiy va xavfli hodisani chuqurroq o'rganish va ilmiy bilishni, yoshlarga oid davlat siyosatiga zarur tuzatishlar kiritishni talab qiladi. Umumta'lim maktablarida profilaktika ishlarini muvaffaqiyatli olib borishga qulay ijtimoiy-pedagogik sharoitlar yordam berishi kerak. Yosh avlodni ta'lim va tarbiyalash sohasida ixtisoslashtirilgan ijtimoiy dastur ishlab chiqish va amalga oshirish eng muhim umummilliy vazifadir. Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar o'rtasida jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olish murakkab va mas'uliyatli ish bo'lib, u faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan alohida muammolarni hal qilish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Bu ta'lim muassasalaridagi pedagoglar, o'qituvchilar, ijtimoiy xodimlar va boshqa mutaxassislarning vakolatidir. Ushbu faoliyatning samaradorligi ushbu shaxslarning shaxsiy xususiyatlariga, ularning intellektual fazilatlariga, kasbiy tayyorgarligiga va umumiy madaniyat darajasiga bog'liq. Bu esa barcha ta'lim muassasalarining nazariy, o'quv-uslubiy saviyasini oshirish zarurligini bildiradi⁴¹.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxslar bilan ishlash, ular o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish, jazoni o'tagan voyaga yetmagan shaxslarning ijtimoiy hayotga moslashishida ko'maklashish, ularning turli oqimlarga kirib qolishini oldini olish hamda ushbu sohaga mas'ul bo'lgan organlar tashkilot va muassasalarning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish

⁴¹ <https://library-tsul.uz/zhinoyat-u-u-i-umumij-ism-ochilov-h-r-hajdarov-sh-d-shamsidinov-z-z/>

va ushbu organlarning ish samaradorligini to'liq ta'minlash mamlakatimiz hududida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning keskin oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga etmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar (qilmishlar): jinoiy-huquqiy va kriminalistik jihatlar. Rossiya Federatsiyasi Oliy attestatsiya komissiyasida dissertatsiya avtoreferati 12.00.08, yuridik fanlar nomzodi Leonov, Roman Anatolievich Jinoya huquqi: umumiy qism. Darslik./M.H. Rusamboyev-2007
2. <https://library-tsul.uz/zhinoyat-u-u-i-umumij-ism-ochilov-h-r-hajdarov-sh-d-shamsidinov-z-z/>

